

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Волошин Р. О.

ВСТУП

Протягом минулого століття українці в різних регіонах та з різним ступенем успішності кілька разів проголошували незалежність Української держави. Ці потуги увінчано успіхом 24 серпня 1991 та закріплено результатами всенародного референдуму. Під час демократичного волевиявлення 1 грудня 1991 року Український народ підтвердив прагнення жити в суверенній державі та заклав підвалини для державотворчих процесів у незалежній Україні. Тотальна більшість учасників плебісциту, понад 90 %, висловилися на підтримку незалежності¹. Боротьба Українського народу за здобуття державності, перемоги й поразки в національно-визвольних змаганнях та перманентне прагнення до свободи й незалежності постійно накладалися на глобальні процеси, торкалися геополітики та в той чи інший спосіб вплинули на формування світоустрою у сучасному його вигляді. Водночас самі українці як сто років тому, так і зараз перебували в авангарді світової політики, що поза сумнівом залишило свій відбиток на усьому народові, вкарбувалося в його історичну та колективну пам'ять.

В епоху модернізму, станом на початок ХХ століття, в умовах стрімкого розвитку індустріалізації та популярності політичної течії соціалізму в світі Український народ роздірено. Землі, що зараз належать до території суверенної України, кордони якої міжнародно визнано, протягом багатьох століть належали до різних політичних утворень. Професор кафедри української історії Гарвардського університету Сергій Плохій висловив твердження, що на ґрунті географічного чинника в українського народу сформувалася певна специфічна складова ідентичності. У праці «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності» історик стверджує: «Протягом багатьох століть Україна була місцем зустрічі різних імперій – від Римської до Османської, від Габзбургів до Романових. У XVII столітті Україною керували з Санкт-Петербурга й Відня, Варшави та Стамбула. У XIX столітті з цього переліку залишилися тільки дві перші столиці. У другій половині ХХ століття на більшості українських земель панувала

¹ Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті до 30-річчя Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. URL: <http://surl.li/leowf>

лише Москва. Кожна з імперій претендувала на землі та її багатства, залишаючи відбиток на ландшафті та характері населення, сприяючи формуванню особливої прикордонної ідентичності духу»².

1. Україна у центрі модерних геополітичних процесів

«Про Східну Європу кажуть, що в світі важко знайти інший такий регіон, де будівництво імперій та націй було би предметом цілковитої невизначеності. Це добре видно на прикладі карти конкуренції імперських та національних проєктів у Східній Європі: на українських землях не було жодної території, на яку би не претендували одночасно щонайменше два націоналізми і дві імперії»³. Таку думку наводить у своїй праці «Подолати минуле: глобальна історія України» історик та публічний інтелектуал Ярослав Грицак.

Впродовж щонайменше першої половини ХХ століття Україна була вкрай непривабливим місцем для життя. У збірці праць «Трансформація української національної ідеї» економічний аналітик Роман Кудлай наводить твердження американського історика та письменника, професора Єльського університету Тімоті Снайдера: «Україна була найнебезпечнішим місцем для проживання на усій земній кулі – середня очікувана тривалість життя тут була найкоротшою у світі, в цей час загинули майже кожен другий український чоловік та майже кожна четверта українська жінка»⁴.

Фронти Першої й Другої світових воєн пролягали на території сучасної України. Голодомор, депортація кримських татар, нищення євреїв, масове переселення народів за етнічними ознаками, масові сталінські репресії, одним із наслідків яких стало фізичне знищення модерної української інтелігенції, що ввійшло в українську історіографію як «Розстріляне відродження». Міграція та заслання. Розвали імперій. Революція на граніті. Усі ці події значно вплинули на демографічну ситуацію в державі та наклали свій відбиток на український соціум, його характер та самоідентифікацію. Тімоті Снайдер у праці «Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталіним» стверджує: «У серці Європи посеред ХХ століття нацистський та радянський режими убили близько 14 мільйонів людей. Криваві землі, місце загибелі всіх жертв, охоплюють простір від центральної Польщі до західної Росії: Україну, Білорусь та Прибалтику. Під час зміцнення націонал-соціалізму та сталінізму (1933–1938), спільної німецько-радянської окупації Польщі (1939–1941), а потім німецько-радянської

² Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій; Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

³ Ярослав Грицак. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 416 с.

⁴ Трансформація української національної ідеї / упоряд. О. Доній. К.: Наш формат, 2019. 464 с.

війни (1941–1945) на цей регіон зійшло масове насилля у масштабах, раніше небачених в історії»⁵. Уявлення про труднощі, пережиті українським народом у ХХ столітті, у тому чи іншому вигляді має переважна більшість населення нашої держави. Події минулого сторіччя втілилися і в масовій культурі та творчості. Зокрема, Ліна Костенко, одна з найвідоміших українських поетес сучасності, писала: «А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає ціни»⁶.

2. Індустріалізація та урбанізація: модерні українські міста

У другій половині ХІХ століття на українських землях, що належали Австро-Угорській та Російській імперіям, поступово почалася доба індустріалізації та урбанізації. На жаль, українські землі по обидва боки кордону мали схожу ситуацію: головне місце в структурі місцевої промисловості посідали видобуток й первісна обробка сировини, натомість високі технології застосовувалися вкрай рідко. Часто промисловими центрами ставали регіони, розташовані ближче до центру імперії. Прикордонні провінції використовували як сировинні придатки. Про видобуток ресурсів на землях України Ярослав Грицак подає такі цифри: «Українські губернії постачали близько 75% вугілля й металу та 80% цукру в Російській імперії, а Бориславські нафтові родовища забезпечували Австро-Угорщині статус третьої найбільшої нафтовидобувної держави у світі після США та Російської імперії»⁷. Ще однією особливістю індустріалізації було те, що вона розгорталася поза великими містами. Такі міста, як Київ, Львів, Одеса чи Харків виконували роль адміністративних і торгівельних центрів, однак не були індустріальними. Винятком можна назвати лише Катеринослав (стара назва міста Дніпро).

Швидким темпам урбанізації також сприяло будівництво залізниці. «Зростання міст було загальним явищем в Україні: на початку ХХ століття Київ став третім за розмірами містом Російської імперії, його населення зросло з 25 тисяч на початку 1830-х років до 250 тисяч у 1900-му. Але навіть це вражаюче зростання блідло на тлі того, що відбувалося на півдні. Населення Одеси зросло з 25 тисяч мешканців у 1814 році до 450 тисяч у 1900-му»⁸, – зауважив Сергій Плохій. Модерність міста визначалася не тільки його величиною, а насамперед

⁵ Снайдер Т. Крижаві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія / Тимоті Снайдер. Київ: Грані-Т, 2011, 448 с.

⁶ Національна освітня платформа «Всеосвіта». URL: <http://surl.li/lewny>

⁷ Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 416 с.

⁸ Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

добре розвинуеною сучасною інфраструктурою та її доступністю. У XIX столітті на українських землях лише Львів відповідав цим критеріям. Суттєво змінився й етнічний малюнок українських міст. Утворився різкий поділ між суто «українським селом» та багатонаціональним і мультикультурним містом. Ярослав Гричак підкреслює невтішну картину: «Напередодні Першої світової війни на українських землях склалась тривожна дихотомія: усе, що було модерним, було неукраїнським, усе, що було українським, було немодерним»⁹.

3. Проактивна позиція українського соціуму на початку XX століття. Спроби самоорганізовуватися в політичні партії

Попри надскладні та криваві події XX століття в жодному разі не можна стверджувати, що українці увесь модерний час були жертвами історії. Українці самоорганізовувалися, створювали політичні, громадські та військові формування. Чинили збройний опір агресорам та намагалися сформувати національну ідею й творити власну державу.

Перші політичні партії України виникли в епоху модерну наприкінці XIX – на початку XX століття. Сергій Плохій зауважує, що активне політичне життя охопило українців по різні боки австро-російського кордону в 1890-х роках й додає: «Це був період, коли політичні сили всієї Європи перейшли до етапу партійного будівництва, вийшовши на вулицю, щоб організувати маси на підтримку своїх політичних гасел»¹⁰. Ці політичні об'єднання відіграли важливу роль у національній самоідентифікації українців, політичній структуризації українського суспільства.

У 1897 році серед представників громад у Києві було створено Всеукраїнську загальну організацію, до складу якої увійшло близько 20 українських громад і чимало студентських груп. Діяльність цієї організації позначила завершальний етап громадського руху, спрямованого на об'єднання патріотично налаштованих національних сил. Проте її ставка на культурницьку діяльність вже не відповідала ні потребам часу, ні настроям значної частини діячів національного руху, особливо молоді.

Револьюційна українська партія (РУП) була першою та однією з найвпливовіших партій в українському національно-визвольному русі в Російській імперії на початку XX століття. РУП належить визначальна роль у формуванні партійно-політичної атмосфери в Україні дорядян-

⁹ Гричак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 416 с.

ського періоду¹¹. Зasadничим програмним документом партії стала брошура «Самостійна Україна» авторства юриста з Харкова Миколи Міхновського, де сформульовано головну мету – здобуття незалежності України. У документі проголошувалося: «Ми існуємо. Ми відчуваємо своє існування і своє індивідуальне національне «Я». Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української нації по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ»¹². Ідея Міхновського про повну незалежність України виявилася надзвичайно сміливою, адже більшість українських політиків того часу прагнули до автономії нашої держави в складі оновленої демократичної, федеративної Росії. Водночас брошура стала непересічною подією в українській політичній думці Російської імперії та сприяла поширенню ідеї незалежності серед українців. Однак тогочасний тренд щодо класових рухів змушував політичні організації фокусуватися не на національних, а на соціальних питаннях, завдяки чому в РУПі відбувся певний розкол й національна складова відійшла на другий план. У 1905 році Револуційна українська партія на фоні кризи трансформувалася в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП).

У 1904 році з Всеукраїнської загальної організації за ініціативи Євгена Чикаленка виокремилася група, що утворила Українську демократичну партію (УДП). Історик Олександр Бойко пояснює це розділення наростанням революційної кризи та інтенсивною діяльністю РУП, що й схилило помірковані кола українського національного руху до політичної активізації й самоорганізації¹³. Новостворена партія відстоювала ліберальні погляди й розглядала ідеї встановлення конституційної монархії, проведення широких соціальних реформ та надання Україні автономних прав у межах федеративної Росії¹⁴. Згодом через непорозуміння всередині партії щодо засадничих програмних положень УДП розкололася. Частина партійців утворила нову Українську радикальну партію (УРП).

Маніфест 17 жовтня 1905 року мав на меті вдосконалення виконавчої влади імперії, демонстрацію турботи царя про підданців у розпал

¹¹ Науковий журнал з історії та архівознавства «Сумський історико-архівний журнал» / № X–XI. 2010. Березовський О.М. (Київ) Револуційна українська партія в працях дослідників 1917-1920-х років – с. 73

¹² Міхновський М. І. Самостійна Укоаіна. К.: Діюкор, 2002. 80 с.

¹³ Бойко О. Історія України : підручник / Олександр Бойко. 8-ме вид., перероб., доповн. Київ : ВЦ «Академія», 2021. 640 с.

¹⁴ Те саме

революції й визнання насушності системних реформ¹⁵. На його підтримку засновано монархістську політичну організацію «Союз 17 жовтня». У жовтні-листопаді того ж року також сформувалися ліберальна Конституційно-демократична партія та націоналістичний й антисемітський «Союз російського народу». Історик Сергій Плохій зазначає, що ці події мали свій вплив й на українське політичне життя народу: «Українська політична сцена тепер була поділена на три головні напрямки: соціалісти та соціал-демократи, представлені Спілкою та низкою «всеросійських» партій та гуртків; ліберальна українофільська інтелігенція, здебільшого об'єднана в утворення з дещо оманливою назвою «Українська радикально-демократична партія», яка співпрацювала з російськими конституційними демократами; і спадкоємці малоросійського напрямку, які утворювали ядро таких монархістських організацій, як «Союз російського народу»»¹⁶. Усі сформовані політичні рухи мали можливість брати участь у виборах до 1-ї та 2-ї російської Думи (обидві проіснували по декілька місяців). Микола Аркас, український культурно-мистецький діяч та історик, у книзі «Історія України-Русі» так згадує про ці Думи: «Вони нічого не встигли зробити – поклали тільки нові підвалини новому життю, що з того часу починається для Росії, а з нею й для нашої України, бо те, що минуло, не можливе вже вернутися ніколи»¹⁷. Українські політики протягом 1905–1907 років проявили себе досить активно: займалися формуванням парламентських груп та створенням українських наукових та освітніх установ. Однак це не можна вважати тотальною перемогою української національної ідеї в головах населення.

Гарвардський історик Сергій Плохій зробив висновок, що хоч українські партії в Росії після революції 1905 року й отримали право писати українською мовою, але назагал програвали битву за вплив на власний народ. Підтвердженням цьому слугує те, що в школах викладання українською так і не дозволили, а після завершення революції влада почала закривати українські організації та переслідувати українськомовні видання. До того ж, російські націоналістичні організації отримали повну свободу дій щодо проведення пропаганди серед українського селянства¹⁸. Цей факт промовисто демонструють результати виборів до 3-ї Думи (1907–1912) на українських землях. Більшість обраних в Україні характеризувалися як «істинні росіяни» (російські націоналісти). Російські націоналістичні

¹⁵ Енциклопедія історії України. Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Manifest_17_1905

¹⁶ Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

¹⁷ Аркас М. Історія України-Русі / упоряд. Роман Коваль. К.: Наш формат, 2020. 528 с.

партії отримали 70% голосів українського населення на виборах до 4-ї Думи – неймовірний показник, якщо врахувати, що етнічні росіяни становили не більш ніж 13% населення України.

Українці з Австро-Угорської імперії вже мали подібний досвід політичної діяльності, адже їхнє активне політичне життя розпочалося на десятиліття раніше. Українські діячі в обох імперіях сформували бачення незалежності України, розгорнули активну проукраїнську діяльність. На землях австрійської України загальноросійської ідеї не були підтримані. Проте у галицькій політиці значний вплив все ж мали польські партії. Незважаючи на всі прагнення, встановлення місцевої автономії було надзвичайно складним завданням в обох випадках та вимагало рішучих змін у політиці й суспільстві. Перші ознаки таких змін стали помітними в серпні 1914 року.

Загалом на зламі XIX–XX століть в Україні суттєво активізувалося політичне життя. Українські політики та громадські діячі почали промовляти до широких мас населення. Найрадикальніші з них виступали з ідеями про цілковиту незалежність держави, деякі помірковані відстоювали позиції автономії або суб'єкта федерації у складі реформованої демократичної Росії. Варто зауважити, що всі вони так чи інакше зверталися до українського національного питання, культурного відродження української нації та постаті Тараса Шевченка як найбільш впізнаного і значущого «народного поета». Почалося формування українських клубів і створення осередків товариства «Просвіта» по всій Україні. Поступове збільшення кількості українськомовних газет та брошур, які промовляли до народу його мовою також сприяло активізації населення. Здебільшого йшлося про ілюстровані брошури на гумористичну тематику та поезію, однак кількість інформаційних періодичних видань також поступово зростала.

Разом з тим, характерною ознакою цього періоду залишалася домінуюча роль лівих національно-соціалістичних сил в українському політикумі. Українські ліберали та консерватори не змогли організаційно згуртувати свої сили на національному ґрунті і тому, як правило, орієнтувалися на загальноросійські політичні партії консервативного та ліберального напрямів¹⁹. Водночас кінець революції, а потім зростання популярності ідей російського націоналізму (як результат реакції влади імперії на події в Україні) залишили український політикум у стані невизначеності та хаосу.

¹⁹ Бойко О. Історія України : підручник / Олександр Бойко. Київ : ВЦ «Академія», 2021. 640 с.

4. Перша світова війна та спроби проголошення незалежності України й державотворення

«Боротьба за Україну вирішувала долю не лише України, але й усієї Східної Європи, а з огляду на особливо важливу роль цього регіону у світовій геополітиці мала певний вплив і на весь світ»²⁰, – таку думку висловив історик Ярослав Грицак. Він погоджується з ідеєю британського науковця, одного з батьків геополітики Гелфорда Маккіндера. Науковець ще на початку ХХ століття сформував тезу про так зване «серце світу» (Гартленд). Цим «серцем світу» згідно з теорією є Східна Європа, а сама теза звучить так: «Хто править Східною Європою, той панує над Гартлендом. Хто править Гартлендом, той панує над Світовим Островом (Євразією). Хто править Світовим Островом, той панує над світом»²¹. Не дивно, що протягом усього модерного часу Східна Європа, зокрема й землі України, називали пороховою бочкою Європи. Американський історик Тімоті Снайдер назвав цю територію «кривавими землями», а британський історик Домінік Лівен писав: «Більш за все інше Перша світова війна залежить від долі України»²².

Влітку 1914 року у Європі спалахнула Велика війна. Це мілітарне протистояння розколело континент на два воєнних блоки: до одного увійшли Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина (Османська імперія) та Болгарія, до другого – держави Антанти, зокрема Англія, Франція й Росія. Однак з часом до конфлікту втягнуто 38 держав світу й майже 3/4 населення земної кулі. Історики майже одностайні в тому, що сторони протистояння мали подібні цілі: ствердження власного домінування у світі, загарбання чужих територій, встановлення контролю за ринками збуту та джерелами сировини, послаблення хвилі народних виступів за соціальне та національне визволення, знешкодження опозиційних політичних сил, концентрація народної уваги не на внутрішніх проблемах, а на зовнішній загрозі²³.

Для українців це був особливий виклик, адже одна нація опинилася розколотою в таборах ворогуючих держав, по різні сторони лінії фронту, а її землі стали об'єктом експансії воюючих сторін. Українські землі мали особливе значення для обох таборів, тому не випадково на території сучасної України розгорнувся театр активних бойових дій. Сергій Плохій дає свою оцінку впливу Великої війни на українців: «Перша світова війна почалася зі спроб Австрії зберегти контроль над слов'янськими народами, що перебували під її владою, та дій Росії, яка

²⁰ Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

²¹ *The Geographical Journal*, Vol. 170, No. 4, December 2004, pp. 330–336

²² Lieven Dominic. *Towards the Flame: Empire, War and the End of the Tsarist Russia*. London, Allen Lane, 2015.

²³ Бойко О. Історія України: підручник / Олександр Бойко. Київ: ВЦ «Академія», 2021. 640 с.

вважала себе захисницею всіх слов'ян і намагалася поширити свою загальноросійську самосвідомість на українців Австро-Угорщини. У Східній та Центральній Європі війна спочатку послабила, а потім знищила імперії, у той час як революція покінчила зі старими порядками. Обидва імперські уряди впали. Як і решта Європи, Україна вийшла з лиха війни зовсім іншою – психологічно контуженою та бруталізованою, зі зруйнованою економікою, втратами населення, а також мобілізованою етнічною самосвідомістю та більш антагоністичними відносинами між етнічними групами, ніж будь-коли раніше. Але крах імперій дав українцям також нову самосвідомість, створив Українську державу з власним урядом та армією і розмістив Україну на політичній мапі Європи. Нові політики, народжені війною, дали українцям по обидва боки колишнього імперського кордону чітку політичну мету – незалежність»²⁴.

Розгортання національно-визвольного руху, його переростання в Українську революцію 1917–1920 років, проголошення національної незалежності України стали потужним чинником активізації історичних досліджень, підвищення їх ролі в суспільному житті та державних процесах²⁵.

Вперше в ХХ столітті незалежність України була проголошена 22 січня 1918 року текстом Четвертого Універсалу Центральної Ради. Вже тоді Україна мала всі ознаки держави: герб, територію, військо, грошову систему, проводила дипломатичні відносини з іншими державами²⁶. Однак ця держава проіснувала три роки. Це були роки безперервної війни на різних фронтах з різними ворогами.

Варто акцентувати, що не Четвертий, а Третій Універсал Центральної Ради був тим актом, який поклав початок Української державності. Його було проголошено 20 листопада 1917 року. Він стверджував: «Однині Україна стає Українською Народною Республікою»²⁷. Попри це Третій Універсал зберігав федеративний зв'язок між Україною й рештою земель колишньої Російської імперії та навіть обіцяв «твердо стати на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка російська стала федерацією рівних і вільних народів»²⁸. На відміну від вищесказаного, Четвертий Універсал заявляв про повне державне відокремлення України від Росії.

²⁴ Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

²⁵ Ковалевський М. Од романтики до реалізму (3 історії однієї партії) / М. Ковалевський // Літературно-науковий вісник. Річник ХХ. Т. 73. Кн. 1. С. 92–107; Кн. 2. – С. 213–225.

²⁶ Український інститут національної пам'яті. Незалежність України має майже сторічну історію. URL: <http://surl.li/lexjv>

Історик Іван Лисак-Рудницький так пояснює проголошення Універсалів: «Третій і Четвертий Універсали віддзеркалюють два послідовні етапи українського державного будівництва. Але їх можна розглядати і як вияви двох різних, альтернативних концепцій української державності: федералістичної й самостійницької. У той час, коли був проголошений Третій Універсал, центрального всеросійського уряду вже не існувало. Отже, федералістичне спрямування цього акта було не накинута ззовні, а цілком добровільне. Але впродовж короткого часу, що відділяє обидва універсали, щодо цього питання настало радикальне пересунення в мисленні керівників Центральної Ради. Щоб вповні усвідомити значення цього епохального перевороту, доведеться нам кинути оком на генезу ідей федералізму та самостійництва в українській політичній думці»²⁹.

У результаті в умовах складної економічної та політичної ситуації, відсутності соціальних змін, внутрішніх розбіжностей та геополітичного тиску втримати незалежність не вдалося.

Про достатньо помірковані погляди української інтелігенції та деяких політичних діячів, які згодом стали лідерами бурхливих подій 1917–1921 років, описано вище. За роки державотворення український проєкт під різними назвами не зміг залучити на свій бік одностайної прихильності західного світу. Фінальний результат національно-визвольних змагань зафіксував поділ України не між двома державами, як це було до початку Першої світової війни, а між чотирма. Українська Буковина опинилася під владою Румунії у 1918 році й залишилася під контролем Бухареста. Українське Закарпаття перейшло з-під влади ослабленої поразкою Угорщини до новоутвореної Чехословаччини. Народи Центральної Європи, що як і Україна розпочинали Велику війну, не маючи власної державності, здобули незалежність. Серед них поляки та литовці, чехи й словаки. Однак українці, попри численні зусилля, обмежилися лише автономією у складі новоутвореної радянської держави. Пізніше стане зрозуміло, що ця автономія хоч і подарує Україні формальні ознаки держави, втім принесе чимало бід усьому українському народові, зокрема масові репресії, Голодомор, колективізацію та багато іншого.

Такий результат спроб державотворення можна пояснити багатьма факторами. Одним з найважливіших є недосвідченість та незрілість українського національного руху й дещо запізніле формування консенсусу щодо реалізації ідеї незалежності України. Як на півдастрійській, так і на півросійській частинах України ідею

²⁹ Лисак-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том 2 / Пер. З англ. У Гавришків, Я. Грицака. К.: Основи. 1994. 573 с.

незалежності хоч і було проголошено, однак вона не вважалася аксіомою та кінцевою метою усіх політичних акторів того часу й соціуму загалом.

Сергій Плохій наводить приклади сприйняття ідеї незалежності в різних регіонах держави: «Якщо в австрійській Галичині поділ на прихильників української та загальноросійської ідентичності був подоланий до 1918 року, то в Наддніпрянській Україні він тривав і під час війни та революції. Регіоналізм, що виник внаслідок різних історичних траєкторій окремих частин України, був серйозною перешкодою як в австрійській Україні, де динаміка національного будівництва значно відрізнялася в Галичині, Буковині та Закарпатті, так і в Наддніпрянській Україні, де ідея української державності мала набагато більшу підтримку в колишній Гетьманщині та колишньому польському Правобережжі, ніж у степових регіонах на сході та півдні. Міста, особливо великі, населені неукраїнцями, залишилися за межами українського руху за незалежність, який ґрунтувався майже виключно на підтримці селянських мас»³⁰. Ще одним фактором, що зіграв проти новоствореної держави, було її несприйняття могутніми західними державами. Дипломати УНР та Української держави демонстрували приклади встановлення дипломатичних відносин з різними країнами, але серед держав Європи та світу не було одностайного розуміння, що українці дійсно є окремим народом зі своєю історією та культурою. Народом, який має законне право на творення власної держави й виборює це право в боротьбі.

Разом з тим, не можна говорити про цілковиту поразку української ідеї по завершенні 1921 року. Історик Іван Лисак-Рудницький зауважує, що Українська революція принесла важливий позитивний результат: «Вона не досягла своєї остаточної мети, але вона внутрішньо переродила суспільство України, вона створила Україну як модерну політичну націю. На цьому фундаменті розвивається все далі українське життя»³¹.

ВИСНОВКИ

Український народ впродовж довгого часу не мав власної державності. Політичні та суспільні організації українцям доводилося створити, підлаштовуючись до реалій свого життя та політики держави, до складу якої входили ті чи інші українські землі. Нерідко політична діяльність у таких реаліях перебувала під заборонаю або жорстким

³⁰ Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Сергій Плохій. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

³¹ Лисак-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том 2 / Пер. З англ. У Гавришків, Я. Грицака. К.: Основи. 1994. 573 с.

контролем. Крім того, територія суверенної Україна ставала полем битви двох світових воєн, та актів геноциду. Історики провідних світових університетів вказують, що перебування України під владою різних держав сформувало в українському соціумі певну специфічну пограничну ідентичні. Водночас злочини тоталітарних режимів та наслідки воєн також наклали свій відбиток на історичну та колективну пам'ять українців.

Попри складні обставини українці в кінці XIX – на початку XX століття змогли самоорганізуватися й окрім участі у різних політичних проектах отримали реальний досвід державотворення. На жаль, історія показала, що через низку чинників, серед яких несприйняття української державності західними країнами, внутрішні розколи та зовнішню агресію, зберегти незалежність українському народу тоді не вдалося. Однак низка науковців називає початок XX століття часом, коли народилася модерна українська нація. Саме ця суспільна й політична активність народу на тлі глобальних геополітичних викликів дозволила створити передумови до майбутньої боротьби та відновлення незалежності вже наприкінці століття.

АНОТАЦІЯ

В умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну та спроб окупувати українські землі та зруйнувати державність тема формування модерної української нації набуває особливої актуальності. У статті здійснено спробу проаналізувати умови суспільного й політичного життя українського народу на початку XX століття, систематизувати й навести приклади аналізу тогочасних подій від визнаних науковців. Крім того, в статті наведено деякі приклади самоорганізації українців в окремі політичні організації та партії, що породило активне політичне життя на території сучасної України й стало однією з передумов можливості проголошення її незалежності на початку минулого століття. Водночас у тексті окремо не акцентується на ключових постатях того часу, від поглядів і вчинків яких нерідко залежала доля усєї держави. Стаття є намаганням показати загальні тенденції у розвитку громадянської активності українців на тлі глобального геополітичного контексту та подій, що увійшли в підручники історії усього світу як ключові для минулого століття.

Література

1. Аркас М. Історія України-Русі. К. : Наш формат, 2020. 528 с.
2. Березовський О.М. Революційна українська партія в працях дослідників 1917–1920-х років. *Науковий журнал з історії та*

архівознавства «Сумський історико-архівний журнал». Вип. № X–XI, 2010. Київ. С. 73.

3. Бойко О. Історія України : підручник. Київ : «Академія», 2021. 640 с.

4. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 416 с.

5. Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті до 30-річчя Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. Електронний ресурс: URL: <http://surl.li/leowf>

6. Ковалевський М. Од романтики до реалізму (3 історії однієї партії) / М.Ковалевський. *Літературно-науковий вісник*. 1919. Річник XX. Т. 73. Кн. 1. С. 92–107; Кн. 2. С. 213–225.

7. Лисак-Рудницький І. Історичні есе. Том 2. К. : Основи. 1994. 573 с.

8. Міхновський М. І. Самостійна Україна. К.: Діокор, 2002. 80 с.

9. Національна освітня платформа «Всеосвіта». Електронний ресурс: URL: <http://surl.li/lewpy>

10. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Київ, Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.

11. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.

12. Трансформація української національної ідеї. К. : Наш формат, 2019. 464 с.

13. Універсал Української Центральної Ради (III). Інтернет-портал Верховної Ради України. Електронний ресурс: URL: <http://surl.li/lleiu>

14. Lieven D. Towards the Flame: Empire, War and the End of the Tsarist Russia. London, Allen Lane, 2015.

15. *The Geographical Journal*. Vol. 170, No. 4, December 2004, P. 330–336.

Information about the author:

Voloshyn Roman Oleksiyovych,

Master of Political Science and Public Administration

Marie Curie-Skłodowska University in Lublin

5, Marii Curie-Skłodowskiej str., Lublin, 20–400, Poland

Postgraduate student

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

9, Pirogova str., Kyiv, 01601, Ukraine

Head of The Communications Division

Ministry of Social Policy of Ukraine

8/10, Esplanadna str., Kyiv, 01601, Ukraine